

Wendy Brown

Att lida de paradoxala rättigheternas kval

Det är svårt att medge att den liberala individualismen kränker människor samtidigt som den bemyndigar dem.

*Gayatri Chakravorty Spivak*¹

Den här artikeln tar varken ställning för eller emot rättigheter, snarare söker den klargöra något av det vanskliga med de rättigheter som syftar till att uttala och ge upprättelse åt kvinnors ojämlika och underordnade ställning inom de liberala konstitutionella ordningarna. Artikeln föranleddes av den fråga som tjänade som rubrik för en av den amerikanska filosofiska föreningens sammankomster: Vilket värde har rättighetsvo-

kalulären för kvinnor? En omöjlig fråga på många sätt, särskilt om den inte avpassas efter historiska, politiska eller kulturella särdrag. Likväl gav den mig ett incitament att reflektera, i stora drag, över den svåra relationen mellan somliga av samtidens feministiska strävanden och rättighetsdiskursen i USA. Det finns ett överhängande politiskt behov av att studera den här relationen, eftersom många sociala rörelsers aktivism har förflyttats från gatorna till rättegångssalarna under de senaste två decennierna. Men vilka risker och möjligheter innefattar den utveckling som innebär att en stor del av kampen mot

---

1. Gayatri Chakravorty Spivak, *Outside in the Teaching Machine* (1993).

manlig dominans, homofoba praktiker och rasism oåterkalleligen har kommit att föras i termer av rättighetskrav och motkrav?

* * *

När Gayatri Spivak på sitt kulturöverskridande sätt talar för de utstötta, beskriver hon liberalismen (och andra modernistiska emancipatoriska företeelser) som »något som vi inte kan inte vilja ha«. ² Och detta kommer från en Derridainfluerad marxistisk postkolonial feministisk kritiker, i allra högsta grad medveten om vad liberalismen inte kan infra och vilka förtäckta grymheter och konserverande maktrelationer den döljer i sina solskensformuleringar kring frihet och jämlikhet. I själva verket antyder Spivaks tankegång att det i framställningen av våra begär finns ett begränsande moment som är så grundläggande att det kanske rentav vänder begäret mot sig självt, och snärjer in våra förhoppningar i ett språk som vi varken kan komma ifrån eller använda för våra strävanden. Patricia Williams ställer detta fjättrande tillstånd i ett nytt ljus när hon hävdar att man skulle kunna överskrida det genom genomgripande katakreser ³. Hon understryker att vi, genom att tvinga

rättigheterna bort från de vanliga bländverken – den mystifierande abstraktionen och den uteslutande universalismen – i stället kan få dem att tillkomma »slavar ... träd ... kor ... historien ... floder och klippor ... alla samhällets föremål och utstötta«. ⁴ Om än i en helt annan ton, argumenterar Drucilla Cornell analogt med Williams när hon betonar att kvinnors rätt till »de mest grundläggande förutsättningarna för att bli individer«, och i synnerhet till att i tankarna ha tillgång till en framtid som ter sig helt öppen, utgör den säkraste styrkursen i den kompromiss mellan frihet och jämlikhet som den liberala rättighetsdiskursen vanligtvis anses framtinga. ⁵ Likväl präglas till och med Williams och Cornells kritiska men i slutändan utopiska sätt att närma sig rättighetsdiskursen av ett tyst medgivande som påminner om Spivaks modfällda erkännande av vår politiska föreställningsförmågas historiska begränsningar. Kommer inte rättigheterna, om vi inte kan annat än att vara i behov av och eftersträva dem, oundvikligen att såväl forma som förfoga över vårt begär utan att tillfredsställa det?

Eftersom kvinnor fortfarande lever under prekära och ansträngda förhål-

2. Ibid, s 45–46.

3. Sammanblandning av oförenliga bildliga uttryck, till exempel »tidens tand läker alla sår«. Övers anm.

4. Patricia Williams, *The Alchemy of Race and Rights* (1991), s 165.

5. Drucilla A. Cornell, *The Imaginary Domain* (1995).

landen i en värld där könslikheter ständigt konstrueras och exploateras för att skapa underordning, ter sig rättigheter som det som vi inte kan inte vilja ha. Vår reproduktions relativa ofrihet, vår sexualitets kränkbarhet och objektifiering, det faktum att en stor del av vårt betalda och obetalda arbete i hög grad präglas av exploatering, risken att förlora våra barn, våra möjligheter till försörjning och vår sociala ställning när vi inte accepterar den obligatoriska heterosexualiteten – allt detta måste rättas till om vi inte bara skall överleva i världen, utan också växa i styrka och ställning och på så sätt kunna skapa en rättvisare värld. Och det batteri av rättigheter som vi kvinnor förvärvat under århundradets gång – att få rösta, arbeta och skilja sig, att få behålla våra barn när vi avviker från sexuella normer, att inte bli sexuellt trakasserade på arbetet och på skolan, att få ha samma tillgång till anställning och få lika mycket betalt för det arbete vi utför vid männens sida, att kunna åtala sexuellt våld utan att riskera att få våra sexualliv ranssakade, att besluta om, när och hur vi vill ha barn; att slippa våld i våra hem – det är saker vi inte kan inte vilja ha. Även om vi bara gjort begränsade och bräckliga landvinningar, så säkerställs de utan tvekan genom att vi håller fast vid dem och framhäver vår rätt till dem.

Ändå påminner själva uppräkningsen av våra historiska lidanden och den minimala gottgörelsen för dem genom de rättigheter som tillfallit oss under

det senaste århundradet, om att rättigheter nästan alltid förmildrar – men inte upphäver – de krafter som underordnar kvinnor. Även om rättigheter kan dämpa den underordning och kränkning som kvinnor är utsatta för i en mansdominerad social, politisk och ekonomisk ordning, så upphäver de varken ordningen eller dess reproduktionsmekanismer. Även om de lindrar vissa effekter så eliminerar de inte den manliga dominansen. Lindringen utgör inte ett problem i sig: i princip är alla medel som förmildrar kränkningar värdefulla. Det problematiska gäller snarare frågan när, och om, rättigheter för kvinnor är utformade på ett sådant sätt att de ger den underordnade en möjlighet att undkomma en kränkande situation, och när och om de drar ett stängsel kring oss i den givna situationen och reglerar snarare än utmanar dess villkor. Och paradoxen som det här problemet ställer oss inför är att ju mer skraddarsydda rättigheterna är för oss kvinnor, desto troligare är det att de drar det här stängslet omkring oss eftersom de bär på en definition av oss kvinnor som är betingad av vår underordnade ställning i den liberala rättsteorins ahistoriska diskurs. Likväl är också motsatsen sann, även om det har andra orsaker. Som Catharine MacKinnon med all rätta understrukit, är det desto troligare att en specifik rättighet (eller en lag eller ett offentligt principbeslut) förstärker mäns privilegier och fördunklar de behov kvinnor har på grund av sin un-

derordning, ju mer könsneutral eller könsblind den är.⁶ Cheryl Harris och Neil Gotanda har gjort liknande påstående beträffande ras och den »färgblinda« konstitutionen.⁷

Den första delen av paradoxen kan förstås i termer av det problem som Foucault så mäterligt redogjorde för i sin beskrivning av identiteternas och de identitetsrelaterade rättigheternas reglerande makt. Att åtnjuta en rättighet som kvinna innebär inte att man undslipper att bli bestämd och underordnad utifrån kön. Även om rättigheten i viss mån skyddar oss mot bestämmningens mest handlingsförlamande aspekter, befäster skyddet bestämmningen, vilket således gör det möjligt att reglera oss ytterligare. Från rätten att avbryta oönskade graviditeter till rätten att åtala sexuella trakasserier, har rättigheter visat på följande dilemma: vi är interPELLERADE som kvinnor när vi använder dessa rättigheter, inte bara inför lagen, utan inför alla de myndigheter, läkarmottagningar, arbetsgivare, politiska diskurser och massmedia med flera, som aktiveras när vi använder oss av rättigheterna. Den reglerande dimensionen av de rättigheter som grundar sig på identiteter uppstår till följd av att rättigheter aldrig kan utveckla sig »fritt«, utan alltid

inom ramen för ett diskursivt och därmed normativt sammanhang, samma sammanhang där »kvinna« (och vilken annan identitetskategori som helst) upprepas om och om igen och därigenom besannas.

Den andra delen av paradoxen är den som har belysts genom den marxistiska och neomarxistiska kritiken av liberalismen: i ojämlika samhällen ger rättigheter olika sociala grupper olika mycket makt, beroende på gruppens förmåga att realisera den makt som ligger latent i rättigheterna. Det är inte detsamma som att säga att allmänt fördelade rättigheter inte erbjuder de lägre skikten i sådana samhällen någonting – det första författningstilläggets rättigheter⁸ erbjuder alla någonting – men, som otaliga kritiker påpekat, ju mer sociala resurser någon har och ju mindre socialt sårbar någon är vid utövandet av sina rättigheter, desto mer makt utvinns, vare sig rättigheten ifråga gäller sexuell frihet, privategendom, yttrandefrihet eller abort. Och det finns ytterligare en vansklig sida av rättigheter som spelar in här. I den mån som rättigheter, till exempel privat egendomsrätt, inte bara utövas visavi staten utan även i ekonomiska arrangemang där vissa berikar sig på andras bekostnad, verkar

6. Catharine MacKinnon, *Feminism Unmodified* (1987) s 73.

7. Cheryl Harris, »Whiteness as Property« och Neil Gotanda, »A Critique of »Our Constitution is Color Blind«« i Kimberlé Crenshaw, Neil Gotanda m fl (red) *Critical Race Theory: The Key Writings That Formed the Movement* (1995).

8. Det första författningstillägget i den amerikanska konstitutionen stadgar yttrandefrihet och samlingsfrihet. Övers anm.

universella rättigheter inte bara som makt utan även som berövande: rätten till privategendom är ett redskap för att ackumulera rikedom genom att producera andras fattigdom. Inom feministisk rättsteori och även kritisk rasteori argumenterar somliga för att yttrandefriheten verkar på ett likartat sätt: hatiska yttranden⁹ riktade mot historiskt underordnade folkgrupper och pornografi tystar dem som är föremål för dessa yttranden. Abortmotståndare har argumenterat för att kvinnors rätt till abort kränker fostrets rätt till sin framtid som person, och förespråkarna för vapenkontroll argumenterar för att en kategorisk tolkning av det andra författningstillägget äventyrar alla medborgares säkerhet. Saken är den att även om könsspecifika rättigheter befäster regleringen av kvinnor genom kvinnlighetens reglerande normer, så finns det även en risk att neutrala och universella rättigheter befäster kvinnors underordnade ställning genom att stärka makten hos dem som redan har den. Paradoxen består således i att de rättigheter som i någon mån påvisar våra lidanden, skador eller ojämlika villkor, innesluter oss i den identitet som stipulerats av vår underordning. Och de rättigheter som inte påvisar dem, upprätthåller inte bara vår osynliga underordning, utan kan till och med förstärka den.

Det finns ytterligare aspekter av

detta dilemma. Om man reflekterar över hur feminister som bedriver rättsligt reformarbete ofta blir trängda mellan en tendens att å ena sidan i lagen skriva in vissa kvinnors erfarenheter och diskursiva sanningar som sedan får stå för alla kvinnor, och att å andra sidan framställa kön på ett så abstrakt sätt att de omständigheter som föranleder kvinnors ojämlika ställning och kränkningen av kvinnor varken utsägs eller beaktas. Detta är ett återkommande problem, inte bara i politiska och rättsliga debatter angående pornografi, där debatten har varit utdragen, men även när det gäller lagen om sexuella trakasserier och åtskilliga delar av skilsmäso- och vårdnadsrätten. Vilka insikter om könsordningens och sexualitetens ömsesidigt understödjande makter går förlorade, när könsdiskriminering (till exempel sexuella trakasserier) modelleras som någonting som kvinnor kan utsätta män för? Å andra sidan, antar man inte att kvinnor är naturligt underordnade på grund av sin sexualitet, om sexuella trakasserier betraktas som könsdiskriminering enbart när de drabbar kvinnor? Vad förlorar vi kvinnor – ekonomiskt och i vårdnadstvister – när vi behandlas som jämlikar i skilsmässomål, och vilka möjligheter att bli jämlika – att dela ansvaret för barnuppfostran med män och ha samma möjligheter att få makt – mister vi om vi inte behandlas

9. Hatiska yttranden syftar på *hate speech* som är den amerikanska samlingsbeteckningen för tal, bilder och andra symboliska yttranden som befrämjar rasism, sexism, homofobi med mera. På svenska motsvaras det närmast av »hets mot folkgrupp«. Övers anm.

som jämlikar i det sammanhanget? Och om vissa kvinnor uppfattar pornografi som kränkande och andra menar att det i själva verket är prydhet, sexuell skambeläggning och reglering som gör dem ofria, vilka konsekvenser får det att beteckna endera perspektivet som en rättighet genom att hänvisa till att det främjar kvinnors jämlikhet? Lagstiftning mot hatiska yttranden har orsakat ett motsvarande dilemma: samtidigt som Mari Matsuda menar att hatiska rasistiska yttranden är »förödande« och »begränsar offrets personliga frihet« och Charles R. Lawrence III hävdar att det kan likställas med att »få en örfil«, motsätter sig Henry Louis Gates och andra detta med hänvisning till en annan erfarenhet av rasistiska förolämpningar, och fruktar den rättsliga inskränkningen av dessa förolämpningar mer än deras spridning.¹⁰ Dessa dilemman kring pornografi och hatiska yttranden orsakar två närbesläktade problem. För det första: Hur kan man inskränka hatiska yttranden och pornografi utifrån diskursen om medborgerliga rättigheter och i jämlikhetens namn, utan att antingen stämpla några av hatets offer som eviga offer (det vill säga som permanent förhatliga) eller göra alla människor till troliga offer för dylika yttranden? Det senare skulle innebära att vi gick miste om en politisk analys som uppmärksammar den speci-

ella funktion som förnedrande epitet har för att vidmakthålla historiskt underordnade grupper underordning. Frågan är med andra ord hur man kan skapa rättigheter som skyddar enskilda subjekt från de skador som pornografi, hatiska yttranden och en lång historia av diskriminering sägs producera, utan att reifiera de identiteter som just dessa skador har producerat? Och för det andra: Hur kan man hantera den svårighet som består i att olikheter förekommer inom givna grupper: en kvinna känner sig förtryckt samtidigt som en annan kvinna känner sig befriad av pornografi, en svart person känner sig förkrossad och en annan nästan oberörd av rasistiska förolämpningar, en homosexuell man känner sig nedbruten av homofoba benämningar och en annan använder dem?

Ett annat, närbesläktat dilemma är att rättigheter som är avpassade för kvinnor tenderar att åter låta heterosexualitet definiera både vad kvinnor är och vad som utgör kvinnors sårbarhet och kränkbarhet. Problemet uppstår närhelst det tycks som om »kvinnors olikhet« borde beaktas. I lagen behandlas kön i själva verket synonymt med heterosexualitet, inte bara för att de flesta »könsfrågor« är utformade med heterosexuella kvinnor i åtanke, utan också för att lagen behandlar kön och sexuell läggning som två skilda grunder för dis-

10. Mari Matsuda, Charles R. Lawrence III m fl, *Words That Wound: Critical Race Theory, Assaultive Speech, and the First Amendment* (1993), s 24, 68; Henry Louis Gates, »Truth or Consequences: Putting Limits on Limits« *ACLS Occasional Paper* 22, s 19.

kriminering. Att reproduktiv frihet i första hand uttrycks i form av oplanerade och oönskade graviditeter – det vill säga som behovet av abort – utgör det första problemet; allmänt vedertagna föreskrifter mot diskriminering, där kön och sexuell läggning förekommer som åtskilda och isolerade punkter på en lista, utgör det andra. Förvisso har de som bedriver rättsligt reformarbete för homosexuellas rättigheter aktivt eftersträvat reformer i lagar som berör barnafödande, adoption och homosexuella föräldrars vårdnad av barn, och även kämpat för att synliggöra trakasserier av homosexuella på skolor och arbetsplatser. Det bekräftar dock bara än en gång den utsträckning till vilken dessa frågor, klassade som homosexuella frågor, anses ligga utanför projektet att skydda kvinnors rättigheter. Problemet här är inte bara att heterosexualitet allttjämt naturaliseras och normaliseras genom dessa insatser, medan andra sexuella läggningar marginaliseras. Problemet är också att detta synsätt överhuvudtaget inte angriper den omfattning till vilken kategorin kvinna produceras genom heterosexuella normer. Sammanfattningsvis kan vi säga att den process varigenom kvinnor blir kvinnor, och varigenom kvinnan produceras och vidmakthålls både på tecknets nivå och som en effekt av könsmakten, negligeras i de

flesta projekt som rör kvinnors rättigheter. Heteronormativiteten i sådana projekt förstärker därmed denna process. På det hela taget kan man säga att rättigheter som kvinnor har och utövar i egenskap av kvinnor, har en benägenhet att konsolidera könets reglerande normer och därmed motverka en utmaning av normerna.

Problemet framträdde på ett komplext sätt i ett fall inför USA:s högsta domstol som gällde sexuella trakasserier där bäge parterna var av samma kön. En man hävdade att han upprepade gånger hade blivit utsatt för sexuella trakasserier på den oljeplattform där han arbetade och där det bara fanns män. Målsäganden i *Oncale v. Sundowner Offshore Services* argumenterade för att trakasserier där bäge parterna var av samma kön var diskriminering, medan svaren hävdade att en man som trakasserar en annan man inte kan göra sig skyldig till könsdiskriminering, antingen för att det inte finns någon könskillnad mellan parterna eller för att det inte finns något sätt att fastställa att offret har blivit trakasserad *på grund av* sitt kön. (Svaren menade att om det hade funnits kvinnor på oljeplattformen där trakasserierna förekommit, skulle kanske den misstänkte trakasseraren behandlat kvinnorna på samma sätt.)¹¹ Argumentationen föranleder

---

11. »Court Weighs Same-Sex Harassment,« i *New York Times* 4 december 1997, s A 21. Det är värt att nämna att försvarsadvokatens argument om att könsdiskriminering inte kan bevisas på grund av att det inte fanns några kvinnor på oljeplattformen där trakasserier inträffade, fungerar som ett underförstått överskylande av den åtalades homosexuella *forts på nästa sida*

flera frågor, som också ställdes av högsta domstolens domare själva: Kan könsdiskriminering inträffa endast när kvinnor och män behandlas olika, även om båda kan bli sexuellt förnedrade eller underordnade? Förekommer inte sexuella trakasserier, eller helt enkelt könsdiskriminering, när någon förnedrar både kvinnor och män? Är det inte fråga om sexuella trakasserier, definierade som könsdiskriminering, om de begås av en och samma person mot både män och kvinnor (är med andra ord bisexuella genom sin natur oförmögna att begå sexuella trakasserier)? Är sexuella trakasserier, sådana de i dag definieras enligt lag, avhängiga den misstänkte trakasserarens sexuella läggning? Oredan i fallet antyder bland annat nackdelarna med att göra sexuella trakasserier till en fråga om könsdiskriminering, om könsdiskriminering är något som kan drabba vem som helst och begås av vem som helst. (Denna problematik förminskar inte men komplicerar det faktum att fallet *Meritor* från år 1986, som fastställde att sexuella trakasserier utgör könsdiskriminering, innebar ett mycket viktigt feministiskt erkännande av sambandet mel-

lan kvinnors underordning och sexuella trakasserier.) Oredan avslöjar också i vilken omfattning klassificeringen av sexuella trakasserier som könsdiskriminering utgår ifrån en underförstådd heterosexuell definition av kön. På ett mer övergripande plan avslöjar den till vilken grad sexualitet och kön har klumpats ihop i de rättigheter som utformats för att skydda kvinnor från skador som grundar sig i att kön definieras heterosexuellt. Det betyder att de avslöjar till vilken grad grunden för skadan, den heterosexuella bestämningen av kvinnor, åter skrivs in i den utformning av rättigheter som utlovar upprättelse.

Jag vill kort nämna två andra paradoxer som uppstår genom att feministiska mål tar formen av en strid för rättigheter. Den första handlar om den sammansatta subjeksproduktionen. Inom det rättsliga fältet har den främst analyserats av Kimberlé Crenshaw som en fråga om »det genomkorsande« i svarta kvinnors erfarenhet av ras- och könsmässig underordning. Den andra handlar om sammansmältningen av handlingar och identitet, vilket främst har analyserats av Janet Halley som ett di-

---

forts från föregående sida närmanden genom att tillgripa metaforen om den sexuellt otillfredsställda heterosexuella fången. Resonemanget går ut på att om inga kvinnor finns tillgängliga vänder sig män till varandra eller tänder på varandra, vilket dock inte kan jämföras med homosexuellt begär. Att argumentet har tillräcklig bärkraft för att kunna anföras inför domarna i Högsta domstolen, samtidigt som det skulle vara otänkbart som försvar i det mer konventionella fallet där en man trakasserar en kvinnlig anställd, implicerar både omöjligheten och nödvändigheten av att befatta sig med diskriminering på grund av kön och sexuell läggning på samma gång, om rättvisa mellan könen skall kunna uppnås.

lemma för de förespråkare för homosexuellas rättigheter som arbetar mot sodomilagstiftning.¹²

Crenshaw argumenterar övertygande för att kön blir en kategori som är re-
nad från alla spår av ras, och därmed en
underförstått vit kategori, i den mån
som svarta kvinnor inte kan använda be-
teckningen könsdiskriminering för de
sociala risker som deras hudfärg och föl-
jaktligen deras existens som svarta kvin-
nor innebär. Föreställningen att kön
framställs och regleras autonomt, oberoende
av andra typer av social makt,
har historiskt sett varit ett av de allvar-
ligaste hindren för utvecklingen av en
feminism som omfamnar andra raser, en
feminism som inte kräver en analytisk
eller politisk distinktion mellan femi-
nism och färgade kvinnors erfarenheter.
Likväl är det nästan omöjligt att i lagen
om medborgerliga rättigheter skissera
subjekt som på samma gång är präglade
av mer än en form av social makt (ras,
kön, ålder, sexuell orientering, handi-
kapp). Inte nog med att målsäganden
måste välja en enda grund för diskrimi-
neringen; därutöver medför de vitt skil-

da typerna av makt som orsakar rasifie-
rad, könad och andra former av subjek-
tivering (och skador), att också välm-
nande kritiska rättsforskare tenderar att
fokusera på en form av social makt åt
gången, eller i bästa fall avhandla dem
en efter en.¹³

Här ser vi den centrala paradox som
orsakar problemet. Å ena sidan lämnar
artskilda makter, inte bara olika makter,
olika typer av avtryck i subjektet. Det
betyder att könets, klassens, nationali-
tetens, rasens, sexualitetens subjekt, och
även andra subjekt, formas av olika his-
torier, olika mekanismer, olika makttopo-
logier, olika diskursiva formationer
och olika reglerande scheman. Teorier
som förklarar de sociala klassernas
funktionssätt, konstruktionen av ras el-
ler reproduktionen av kön är således
förmodligen inte lämpade för att kart-
lägga hur sexualiteten verkar som en
form av social makt. Det är å andra si-
dan inte genom att fungera som åtskil-
da enheter som dessa krafter skapar oss
som subjekt: de inverkar inte på och ge-
nom oss på ett oberoende, linjärt eller
kumulativt sätt, och det finns inte ett

---

12. Kimberlé Crenshaw, »Demarginalizing the Intersection of Race and Sex« i *University of Chicago Legal Forum* 129 (1989), och »Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color,« i Crenshaw, Gotanda m fl, *Critical Race Theory*; Janet Halley, »Reasoning about Sodomy: Act and Identity in and after *Bowers v. Hardwick*«, i *Virginia Law Review* 79.7 (1993).

13. En handfull kritiska rättsforskare undviker kategoriseringarna men antagligen lyckas de, enligt egna utsagor, inte helt med föresatsen. Se arbetena om ras, kön och sexualitet i A. I. Wing (red), *Critical Race Feminism: A Reader* (1977), särskilt Angela Harris omtryckta artikel »Race and Essentialism in Feminist Legal Theory«. Se även Cornell, *The Imaginary Domain*, som behandlar kön och sexualitet inom samma analytiska ram.

enda historiskt fenomen där de skulle kunna särskiljas från varandra helt och hållet. Eftersom ett subjekt inte tar form genom att nationalitet, ras, sexualitet, kön, kast, klass och så vidare inverkar på henne var och en för sig, är de krafter som framställer subjekten inte möjliga att särskilja i subjekten själva. Som många feministiska, postkoloniala, queer- och kritiska rasforskare har påpekat under senare år går det inte att filtrera bort ras från kön, kön från sexualitet eller kolonialism från kast, maskulinitet och sexualitet. Dessutom ignoreras det sätt på vilket vi inte bara förtrycks utan även produceras genom subjektiverande diskurser, när subjektet beskrivs genom att de åtskilda processer som framställer henne läggs samman eller korsas med varandra. Produktionen sker inte genom att delarna läggs samman, korsas eller överlappar varandra utan under komplexa och ofta fragmenterade förlopp, där många sociala krafter regleras genom och i motsättning till varandra.

Man behöver olika modeller för maktens logik för att kunna begripa de skilda typerna av processer som producerar subjekten. Likväl tar subjektet inte form i enlighet med någon av dessa processer. Detta är ett problem som lagen och kritisk rättsteori ställer i förgrunden. Med undantag för den formella och ganska abstrakta lagen mot diskriminering, där diskriminering som grundar sig i något

av de identitetsattribut och någon av de personliga övertygelser som räknas upp i en lista förbjuds, finner man sällan skyddet mot de skador som uppkommer till följd av rasism, sexism, homofobi och fattigdom på samma ställe i lagen. De erkänns eller regleras sällan genom samma rättsliga kategorier och repareras sällan genom att samma rättsliga strategier används. Följden blir att rättsteoretiker som är engagerade i någon av de respektive identitetskategorierna inte bara behandlar olika dimensioner av rätten utifrån den identitetskategori som de är engagerade i, utan ofta har oförenliga uppfattningar om rättssystemet som sådant.¹⁴

Om vi beaktar dessa skillnader är det inte förvånande att engagemanget för att vinna en rättslig fråga som gäller en identitetskategori inte samverkar med, utan ofta till och med motverkar, andra identitetskategoriernas strävanden. Det privata är, till exempel, för många feminister en domän som avpolitiserar mycket av det som konstituerar kvinnor och ligger till grund för deras skador: reproduktion, våld i hemmet, incest, obetalt arbete samt obligatoriska emotionella och sexuella tjänster för män. Emellertid framstår det privata i allmänhet som något värdefullt för dem som är engagerade i frågor om sexuell frihet, fattigas rätt till välfärd och rätten till kroppslig integritet som historiskt har förvägrats rasmässigt underordnade

14. För en vidareutveckling av argumentet, se Wendy Brown, »The Impossibility of Women's Studies« i *differences* 9.3 (1997).

människor. Avsaknaden av en allmän rätt till det privata var rentav skälet till att man kunde störta in i Hardwicks sovrum i *Bowers v. Hardwick* från 1986. Denna avsaknad utgjorde också den rättsliga grunden för att socialarbetares överraskningsbesök, som gjordes för att upprätthålla regeln som gällde för socialbidragstagare om att *man måste vara hemma*, tolererades under så många årtionden. Beroende på vilken funktion som det privata har i den maktkonstellation som producerar subjektet och på de specifika frågeställningar som står på spel, betraktas det privata, liksom rättigheterna själva, som något som ömsom underlättar, ömsom hämmar emancipation, ömsom döljer ojämlikheter, ömsom gagnar jämlikhet.

Om de makter som producerar och inordnar socialt underordnade grupper, verkar i enlighet med fullständigt olika modaliteter, där varje makt har sin egen historiska bakgrund och en egen funktionsteknologi som berör specifika dimensioner och formar olika slags kroppar och psyken, är det inte underligt att det har varit så svårt för politiskt progressiva rättsreformivrare att arbeta med mer än en given identitetskategori åt gången. Och det har gjort det nästan omöjligt att teoretiskt behandla socialt stigmatiserade rättssubjekt annat än som enskilda och monolitiska. Vi träder inte bara in i lagen, utan även inför domstolar och in i offentliga målsättningsdokument, antingen som kvinnor (utan skillnader oss emellan) eller som ekonomiskt förfördelade, lesbiska eller

rasistiskt stigmatiserade, men aldrig som de komplicerade, sammansatta och sinsemellan olika subjekt som vi är. Den här aspekten av rättighetsdiskursen hindrar feminismen från att vara det politiskt nyanserade, socialt omslutande projekt som den haft ambitionen att vara under det senaste årtiondet.

Janet Halleys reflexioner över begreppet sodomi uppdragar en annan sida av rättighetsdiskursens besvärande sätt att inte bara förstärka fiktionen om ett monolitiskt subjekt utan möjligen även reglera oss med hjälp av denna monolit. I »Reasoning about Sodomy: Act and Identity in and after *Bowers v. Hardwick*« undersöker Halley på vilka sätt den anmärkningsvärt elastiska och instabila signifikanten sodomi fixerar homosexuell identitet till följd av att både homofober och homofiler vanemässigt sammanblandar den sexuella handlingen med den sexuella identiteten. Trots att sodomibegreppets tekniska definition (varje sexuell akt som är oral-genital eller anal-genital) i sig själv kullkastar den lingvistiskt uppkomna oppositionen mellan heterosexualitet och homosexualitet, just genom att undergräva antagandet att sexuella handlingar har sin särart på var sin sida av skiljelinjen, återuppväcker likställandet mellan sodomi och homosexualitet (för att upprepas både i diskurser för och emot homosexualitet) den binära oppositionen mellan heterosexualitet och homosexualitet. Halley uppmanar oss att utnyttja termens instabilitet för att skilja handling och identitet åt, delvis för att

bilda effektivare koalitioner mellan dem som utpekats av den sexuellt repressiva lagstiftningen, delvis för att blottlägga de diskursiva mekanismerna bakom vad hon kallar »den heterosexuella överordningen«. ¹⁵ När heterosexuella som utövar sodomitiska handlingar undslipper handlingarnas stigma (och kriminalitet), eftersom sodomi fungerar som en metonymi för homosexualitet, förefaller det som om homosexuella blir åtalade inte för sina sexuella handlingars skull utan för att de associeras med sexuella handlingar som heterosexualiteten fördömer för att understryka sin särart i förhållande till homosexualiteten. Anledningen till att ta upp rättigheter till diskussion är inte bara att aktivister som kämpar för homosexuellas rättigheter förbiser att sammanblandningen av handling och identitet motarbetar deras syften, utan också att man bör uppmärksamma att rättigheter i det här sammanhanget bistår en imaginär identitet som grundar sig på fiktionen om de sexuella handlingarnas särart. Denna fiktiva identitet privilegierar heterosexuella på samma gång som den döljer deras privilegier.

Vad händer om vi tänker på kön i de banor som Halley har stakat ut? I vilken utsträckning stärks den manliga identiteten och den manliga överordningen av att vissa aktiviteter, svagheter och arbeten inte får något ontologiskt erkännande utan tillskrivs kvinnor? Om kön

i sig självt är resultatet av den naturaliserade uppdelningen av i princip hela den mänskliga tillvaron på basis av kön, så kan rättigheter som specifikt berör kränkningar som kvinnor råkar ut för på grund av denna uppdelning resultera i att fiktionen om en könsidentitet stärks och att det manliga avvisandet av erfarenheter och arbeten som förmodas vara kvinnliga, alltifrån sexuella övergrepp till moderskap, befästs. På ett mer övergripande plan kan man säga att i den mån som rättigheter konsoliderar fiktionen om suveräna individer i allmänhet, och den enskilda individens naturaliserade identitet i synnerhet, så konsoliderar de det som historiskt underordnade grupper både måste ha tillträde till – suverän individualitet, som vi inte kan inte vilja ha – och måste utmana i den mån som individualiteten grundar sig på en humanism som slentrianmässigt döljer sina könade, rasifierade och sexuella normer. Det som vi inte kan inte vilja ha är också det som fångar in oss i premisserna för vår underordning.

* * *

Det tycks som om det preliminära svaret på frågan om värdet av rättighetsvokabulären för kvinnor är att den är ytterst paradoxal: rättigheter tryggar vår ställning som människor, på samma gång som rättigheternas lömska sätt att upprätthålla och reglera vår ställning döljs.

15. Halley, »Reasoning about Sodomy«, s 1770–72.

Rättigheterna måste utformas specifikt och konkret för att kunna avslöja och ge upprättelse åt kvinnors underordning samtidigt som det finns en risk för att precisionen befäster vår underordning. Rättigheterna utlovar ökad individuell suveränitet på bekostnad av att fiktionen om suveräna subjekt intensifieras. De emanciperar oss så att vi kan fullfölja våra andra politiska målsättningar samtidigt som målsättningarna underordnas den liberala diskursen. De har en ahistorisk form men de uppstår ur historiskt specifika betingelser. Rättigheterna utlovar upprättelse för våra lidanden som kvinnor men bara genom att bryta ned våra lidanden – och oss – i åtskilda komponenter, vilket gör ytterligare våld på de livsförhållanden som den sammantagna rasistiska, klassmässiga, sexuella och könade makten redan har gjort våld på.

En paradox är tveklöst inget omöjligt politiskt tillstånd, men det är ett krävande och ofta otillfredsställande tillstånd. Dess främste teoretiker i den västerländska traditionen är Jean-Jacques Rousseau, vars tänkande, historiskt sett, både har varit ett incitament till och en begränsning för radikalt politiskt tänkande. Begränsningen hänförs allmänt till hans egen förkärlek för paradoxer; det kan till och med vara så att Rousseaus självmotsägelser är en av orsakerna till att paradoxen har ett så dåligt rykte inom politiken. Men om Rousseau insisterade på att man måste

tvingas att bli fri, och att den mänskliga kulturens utveckling oundvikligen går hand i hand med nedsjunkandet i frihet, ojämlikhet och alienation, är frågan hur mycket den paradoxala karaktären av dessa påståenden är en konsekvens av att han talade inom en utvecklingens, frihetens, och den mänskliga perfektionens diskurs, som han också försökte ersätta med en alternativ diskurs? Med andra ord, i vilken utsträckning kan politiska paradoxer uppfattas, inte som en sanning om eller förvirring kring vissa politiska förhållanden, utan som begränsningar som villkoren för sanningsutsagorna tvingar fram?

Att tveklöst i en paradox ligger på dess olöslighet särskiljer den från en motsättning eller spänning: flera men oförenliga sanningar, eller sanningen och dess negation i ett och samma påstående, eller sanningar som motsäger men förutsätter varandra. Men paradoxen betecknar också en doktrin eller en åsikt som utmanar givna auktoriteter och går emot givna antaganden. I *Only Paradoxes to Offer*, en undersökning av 1800-talets franska feminister, omvandlar Joan Wallach Scott denna definition till en politisk formering: »De som sprider en uppsättning sanningar som utmanar konventionella föreställningar, utan att rubba dem, skapar en situation som någorlunda kan sägas motsvara den tekniska definitionen av en paradox.«¹⁶ Därefter framkastar Scott att de para-

16. Joan Wallach Scott, *Only Paradoxes to Offer* (1996), s 5–6.

doxala yttrandena och strategierna hos de feminister som hon studerat uppstod som en konsekvens av att de argumenterade för kvinnors rättigheter och för kvinnors ställning som individer, i ett diskursivt sammanhang där både individer och rättigheter undantagslöst identifierades med maskulinitet. Alltså pläderade feministerna för någonting som de inte kunde förvärva utan att samtidigt kräva en omvandling av själva naturen av det som de pläderade för, nämligen »rights of man« för kvinnor. Det ledde till att strukturen hos deras politiska krav, snarare än de tillfälliga omständigheterna kring dem, blev paradoxala.

Scotts insikt om 1800-talets franska feminism skulle kunna hjälpa oss att förstå vår egen belägenhet. För det första kvarstår alltjämt det problem som hon identifierar, nämligen att kvinnors kamp för sina rättigheter pågår i den uttryckligen maskulina rättighetsdis-

kursens kontext. Detta är en diskurs som ontologiskt sett förutsätter autonoma och självtillräckliga subjekt som alltid är oskrivna blad.¹⁷ Det faktum att kvinnor förväntas ha tillgång till ett sådant fiktivt subjekts liv samtidigt som de systematiskt utestängs från möjligheten till det eftersom liberalismens premisser är könsbaserade, får till följd att vårt utövande av rättigheter blir paradoxalt. För det andra, och här rör vi oss bort från Scotts fokus, har liberalismens rättigheter också en benägenhet att avpolitisera de förhållanden som de uttrycker även om anspråk på rättigheter för ett särskilt subjekt (till exempel kvinnor) i en särskild fråga (till exempel sexualiteten) i ett särskilt fält (till exempel äktenskapet), vilket alltsammans historiskt har legat utanför rättigheternas sfär, kan ha som verkan att dessa subjekt, frågor eller fält politiseras.¹⁸ Rättigheter uttrycker ett behov,

---

17. Jag diskuterar utförligt liberalismens maskulinitet i allmänhet och rättighetsdiskursen i synnerhet i »Liberalism's Family Values«, kapitel 6 i *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity* (1995).

18. Jag har fullföljt argumentet i »Rights and Losses«, kapitel 5 i *States of Injury*. I »Om judefrågan« behandlar Marx denna paradox som en problematisk motsägelse. Marx insåg att politiska och medborgerliga rättigheter både framhäver det som berövats dem som saknar dessa rättigheter och trivialiserar rättighetsberövandet genom att helt enkelt framstå som universalitetens ofullbordade förverkligande. Hos Judith Butler behandlas dock denna paradox också som en viss form av politisk möjlighet. Butler hävdar att »den tidliga kartan över universalitetens framtid« är ett slags »talets klunvenhet« hos dem som »inte är auktoriserade att tala i och som det universella, men som likväl gör anspråk på termen«. Hon menar att: »Den som är utesluten från det universella, men likväl tillhör det, talar utifrån den kluvna situationen att samtidigt vara och inte vara auktoriserad... I och med att annanheten inom normen (annanheten, utan vilken normen inte skulle »känna sig själv«) uttalas och exponeras, exponeras normens misslyckande med att nå den universella räckvidd som den står för och något som vi skulle kunna beteckna som *normens hoppgivande ambivalens*« (*Excitable Speech: A Politics of the Performative* (1997), s 91).

ett tillstånd av brist eller skada, som rättigheter inte kan reparera eller omvandla på ett fullständigt sätt. Samtidigt finns det inom ramen för den nuvarande politiska diskursen inga andra möjliga sätt att uttrycka det behovet och tillståndet. Därmed har rättigheter en tendens att för den systematiskt underordnade skriva om den sociala stratifieringens konsekvenser; skador, ojämlikheter och hinder för frihet till frågor om individuella kränkningar. Rättigheter berör eller nämner sällan de omständigheter som orsakar och intensifierar dessa kränkningar. Samtidigt skulle de omständigheterna förbli helt intakta om det inte fanns några rättigheter på områdena.

Om det är dessa omständigheter som får rättigheter för kvinnor att framstå som paradoxala, som på samma gång politiskt oumbärliga och reaktionära, vilka möjligheter finns det att använda dessa paradoxer på ett politiskt effektivt sätt? Till skillnad från en motsägelse, som kan utnyttjas, eller en mystifiering, som kan exponeras, eller en förnekelse, som kan tvingas till konfrontation med sig själv, eller till och med hopplöshet, som kan negeras, är det mycket svårt att bemästra en paradoxernas politik. Paradoxen tycks annullera sig själv i det oändliga. En paradox är en politisk situation där landvinningar ständigt undermineras, en besvärande diskurs där varje sanning bemöts av en motsanning

och följaktligen ett tillstånd där själva skapandet av politiska strategier lamslås.

Det är ändå talande att man stöter på det språk som bär på paradoxens dödläge, i en progressiv historiografisk tidslighet: nämligen det språk som Marx använde för att värdera rättigheter när han hävdade att »den politiska emancipationen innebär visserligen ett stort framsteg, men den utgör inte det sista steget i den mänskliga emancipationen över huvud. Däremot är den slutpunkten för den mänskliga emancipationen inom den hittillsvarande världsordningen«. ¹⁹ Är paradoxens politiska potential större när den figurenar i en icke-progressiv historiografi där strategierna syftar till undanträngning, förvirring och söndring, snarare än till linjära eller ens dialektiska förändringar? Kan paradoxen få en politisk betydelse om man uppfattar att den vittnar om rättvisans omöjlighet i nuet men tecknar dess förutsättningar i och grundlinjer för framtiden? Hur kan uppmärksammandet av paradoxen underlätta en politisk kamp för rättigheter, där rättigheterna varken uppfattas som instrument eller som ändamål, utan där de genom att tjäna som exempel ger oss möjlighet att uttala hur den frihet och jämlikhet som överskrider dem skulle kunna se ut? Hur kan, med andra ord, de paradoxala delarna i kampen för rättigheter i en emancipatorisk

19. Karl Marx, »Om judefrågan«, i *Människans frigörelse. Karl Marx ungdomsskrifter i urval och översättning av Sven-Eric Liedman*, (1995), s 32.

politisk kontext skapa utrymme för rättvisa bortom »det som vi inte kan inte vilja ha«? Och vilka slags rättighetskrav är våghalsiga nog att offra en absolutistisk eller naturaliserad posi-

tion för att kunna frambära den möjligheten?

*Översättning från engelskan
av Leila Brännström*